

**SERVICIUL FOTOGRAFIC AL ARMATEI ȘI CONTRIBUȚIA SA
LA ICONOGRAFIA RĂZBOIULUI CEL MARE**
**THE ARMY'S PHOTOGRAPHIC SERVICE AND ITS
CONTRIBUTION TO THE ICONOGRAPHY OF THE GREAT WAR**

Adrian-Silvan Ionescu *

Abstract

During World War I, when Romania sided with the Allies in 1916, the General Army Staff established a special department with professional photographers which provided official and propaganda images. That was Serviciul Fotografic al Armatei (The Army's Photographic Department). Head of this department was Lieutenant Ion Oliva, an officer of the reserves from the Corps of Engineers who, in civil life was an architect. Oliva chose some experienced photographers for his team, such as Ștefan Mladenovici, Nicolae Cristea, Nicolae Țațu, Ion Viță, Samuel Fucs, Ion Maksai, Carol Ulrich, Virgil Reiter, Morit Grunberg, Herman Haimovici. King Ferdinand reviewing the troops or decorating the brave soldiers, Queen Marie in a white nurse's apron caring for wounded soldiers, trenches, cannons and machine-guns in action, soldiers cleaning and greasing their weapons, troopers washing and sewing their rugged uniforms or eating their soup on the bottom of the trench, young officers relaxing by reading a good book or playing a violin, German prisoners and heaps of German captured helmets, destroyed railway stations and bombed churches or city halls, were common topics for those pictures. As they were working in teams it is difficult to state who was the author of each of those pictures. Some of them were published in illustrated magazines and newspapers. Many prints were sent to various units on the frontline as propaganda material meant to stir the troops' moral. In spite of the imposed propaganda purposes, most of these pictures had high artistic qualities worth for being exhibited as art photographs.

Keywords: World War I, war photography, propaganda, art photography.

În timpul Războiului cel Mare fotografia nu mai era demult apanajul exclusiv al unor specialiști, așa cum fusese în secolul al XIX-lea. Începând cu Războiul Crimeii și terminând cu Războiul cu burii. Mulți ofițeri și, uneori, chiar

* Cercetător științific I; director al Institutului de Istoria Artei; doctor în istorie.

simpli soldați posedau un aparat de fotografiat pe care se pricepeau să-l folosească pentru a-și lua portretul în uniformă sau a surprinde locuri văzute și oameni cu care intraseră în contact în timpul campaniei. Acestea erau, ce-i drept, imagini personale, destinate a rămâne în familie și care, abia mult mai târziu - poate chiar după dispariția autorului și fără intenția sa expresă - ar fi avut șansa de a ajunge material documentar în vreo instituție sau lucrare de teaurizare a trecutului. Existau, însă, servicii fotografice în fiecare dintre armatele forțelor beligerante care aveau misunea de a închea o documentație ce ar fi putut sluji atât ca material de propagandă, cât și ca ilustrație pentru o eventuală istorie a conflagrației.

În ultimul timp, acest valoros material iconografic - produs atât de amator, cât și de specialist - a atras tot mai mulți cercetători și a fost fructificat în lucrări de întinderi variabile, care aveau drept finalitate o prezentare obiectivă, în imagini pline de dramatism prin realismul lor, a războiului ce a răvășit umanitatea în a doua decadă a secolului XX și care a schimbat, pentru totdeauna, fața lumii - aparent liniștite, opulente și voioase - secolului anterior, etichetat drept *La Belle Époque*. Bodo von Dewitz, reputat istoric al fotografiei și director la Agfa Foto-Historama din Köln, și-a ales drept teză de doctorat un asemenea subiect ce, ulterior, a fost dat publicității sub titlul „*So wird bei uns der Krieg geführt!*” - *Amateurfotografie im Ersten Weltkrieg*¹. În *Photographies de poilus. Soldats photographes au coeur de la Grande Guerre*², Frédéric Lacaille a făcut o analiză detaliată cadrelor luate pe front și a încercat o clasare pe genuri. Richard Holmes dedică subiectului un album, *The First World War in Photographs*³. Într-o lucrare mai amplă despre reporterii de război - *From the Front: The Story of War*⁴ -, Michael S. Sweeney consacră un capitol primei conflagrații mondiale. Și Nick Yapp, în monumentală sa lucrare, *150 Years of Photo Journalism*⁵, acordă acestui important moment al istoriei contemporane un spațiu potrivit. Într-un volum de dimensiuni mai reduse din seria *Photographie at the Musée d'Orsay*, intitulat *War Photography*, Joëlle Bolloch se ocupă și de fotografia din Războiul cel Mare⁶. Un capitol este rezervat aceluiași conflict în albumul *A Century of War*, cu versiunea sa franceză, *Photographies de guerre*⁷. În 2008, la 90 de ani de la semnarea Armistițiului, în

¹ Bodo von Dewitz, „*So wird bei uns der Krieg geführt!*” - *Amateurfotografie im Ersten Weltkrieg*, München, Tudur-Studien, 1989.

² Frédéric Lacaille, *Photographies de poilus. Soldats photographes au coeur de la Grande Guerre*, Paris, Somogy Éditions d'Art, 2004.

³ Richard Holmes, *The First World War in Photographs*, London, Seven Oaks/Carlton Publishing Group, 2007.

⁴ Michael S. Sweeney, *From the Front: The Story of War*, Washington, D.C., National Geographic, 2002, p. 117-148.

⁵ Nick Yapp, *150 Years of Photo Journalism*, Köln, Könemann Verlagsgesellschaft, 1995, vol. I, p. 364-409.

⁶ Bolloch, Joëlle, *War Photography*, Paris, Musée d'Orsay, 2004, p. 15-17.

⁷ Sam Hudson (editor), *Photographies de guerre*, Paris, Éditions Hazan, 2002, p. 116-147.

Franța a fost editat un *Almanach 1918*⁸, care punea în circulație bogatul material - în mare parte inedit - al Secțiunii Fotografice și Cinematografice a Armatei Franceze; această publicație este un adevărat model pentru felul cum pot fi valorificate arhivele fotografice, oferind posibilitatea și altor cercetători să aibă, ulterior, acces la imaginile reproduse, fiind oferite toate referințele necesare identificării (ceea ce, din păcate, arar se face la noi). Într-o panoramă a soldatului german îmbrăcat în uniformă de campanie, Wolfgang Hanne găsește o bună ocazie de a scoate la lumină o impresionantă cantitate de fotografii de studio, ca și de front - imagini statice, dar și instantanee surprinse în plină acțiune, în linia întâi - admirabil comentate în lucrarea sa *Das deutsche Heer in Feldgrau 1907-1918*⁹. Pentru campania trupelor cezaro-crăiești în Italia, Jozef Vričan a elaborat o amplă monografie - *Po zapadlých stopách českých vojáků. Z Julských Alp k Jadranu*¹⁰ -, abundant ilustrată cu fotografii de epocă, fiind astfel valorificat bogatul fond iconografic adunat în ambele tabere. Recent a fost publicat un volum cvadrilingv, abundant ilustrat, dedicat armatelor monarhiei habsburgice în timpul conflagrației: *1914-1918 in Bildern/in pictures/en images/per immagini*, semnat de Josef Rietveld¹¹. Au fost folosite și câteva imagini luate în București sau pe malul Dunării, după ce sudul țării noastre a fost ocupat de trupele inamice¹².

Au apărut și în istoriografia românească câteva titluri. Constantin Stoianovici semnează articolul *Fotografia, mijloc de reflectare a războiului*¹³, în care se ocupă și de contribuția Serviciului Fotografic al Armatei la strângerea documentației de front. Cristina Constantin și Luminița Iordache au organizat, în anul 2008, la Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, expoziția *Instantanee de război 1916-1918*, care a fost însoțită și de un catalog bilingv (română-engleză), bine ilustrat¹⁴. Fără a avea un capitol special consacrat fotografiei de război, volumul *La Grand Guerre. Histoire et mémoire collective en France et en*

⁸ Violaine Challéat-Fonck, Magdalena Mazaraki, David Sbrava, Constance Lemans, *Almanach 1918*, Ivry-sur-Seine, Établissement de Communication et de Production Audiovisuelle de la Défense, 2008.

⁹ Wolfgang Hanne, *Das deutsche Heer in Feldgrau 1907-1918*, Vienna, Verlag Militaria, Edition Stefan Rest, 2009.

¹⁰ Jozef Vričan, *Po zapadlých stopách českých vojáků. Z Julských Alp k Jadranu*, Olomouc, O. Havlik, 2008.

¹¹ Josef Rietveld, *1914-1918 in Bildern/ in pictures/ en images/per immagini*, Wien, Institut für historische Bildforschung, 2013.

¹² *Ibidem*, p. 93-99.

¹³ Constantin Stoianovici, *Fotografia, mijloc de reflectare a războiului*, în „Document” nr. 2 (20)/2003, p. 59-61.

¹⁴ Cristina Constantin, Luminița Iordache, *Instantanee de Război/ World War I in Photographs 1916-1918*, Buzău, Ed. Alpha MDN, 2008.

*Roumanie*¹⁵, coordonat de Christophe Prochasson și Florin Țurcanu, este înnobilit cu o bogată iconografie provenind de pe frontul românesc și din spatele său, realizată de profesioniști sau de amatori talentați. O bogată iconografie privind *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920)*¹⁶ este restituită, într-un album, de Ioana Rustoiu, Gabriel Rustoiu și Smaranda Cutean.

Un Serviciu fotografic nu era o noutate pentru armata română până în 1916. În cadrul Batalionului de Specialități se aflau încadrați fotografi ce imortalizau evenimentele deosebite și acopereau necesarul iconografic al diverselor unități în timpul manevrelor.

Dar, la intrarea României în Războiul cel Mare, s-a considerat necesar ca această specialitate să capete amploare și să se afle la dispoziția directă a Marelui Cartier General. Aceasta și datorită faptului că, din străinătate, era solicitată aprobarea accesului pe frontul românesc al unor fotografii, pentru a documenta evoluția trupelor noastre, ce abia cunoscuseră botezul focului. Pe 30 august 1916, directorul de la The Sport & General Press Agency din Londra se adresa în acest sens, printr-o misivă redactată în franceză, Ministerului de Război: „Au cas où vous n’auriez pas encore nommé vos propres photographes officiels, nous nous ferions un plaisir, si vous le désirez, d’envoyer, pour nous procurer ces photographies, notre propre Représentant qui se mettrait aux ordres du Ministère de la Guerre de Roumanie”¹⁷. (**Anexa 1**) O cerere similară, dar pentru a trimite operatori de cinematograf, făcuse The Film Bureau, pe 1 septembrie același an¹⁸. Prin adresa nr. 835/17 septembrie 1916, ambelor cereri li se dă un răspuns negativ: „(...) pentru moment nu se poate permite autorizațiunea de a vizita terenul de operațiune”¹⁹.

Spre a veni în întâmpinarea nevoilor documentare ale armatei aflată în campanie, prin Ordinul nr. 1041 din 29 noiembrie 1916²⁰ secțiile fotografice de la Batalionul de Specialități sunt unite într-un singur organism, ce primea numele de Serviciul Fotografic al Armatei și era atașat Biroului Informații al Marelui Cartier General. Drept șef al acestui serviciu a fost ales un ofițer de rezervă, student arhitect în viața civilă, Ion Oliva²¹ (născut la București, în 1888) ce, până să ajungă

¹⁵ Christophe Prochasson et Florin Țurcanu (coordoneurs), *La Grand Guerre. Histoire et mémoire collective en France et en Roumanie*, Bucarest, New Europe College – Institut d’études avancées, 2010.

¹⁶ Ioana Rustoiu, Gabriel Rustoiu, Smaranda Cutean, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920)*, Baia Mare, Ed. Marist, 2010.

¹⁷ Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război - Secretariat General, dosar 94, f. 521.

¹⁸ *Ibidem*, f. 520.

¹⁹ *Ibidem*, f.518, 522.

²⁰ Arhivele Militare Române, Fond Marele Stat Major, Secția 2 Informații, dosar 472, f. 286.

²¹ Unii autori pretind că Ion - după ei, Jean - Oliva ar fi fost „locotenent francez de origine română” (cf. Viorel Domenico, Marian Țuțui, *Armata și cinematografia*, în Amiral prof. univ. Dr. Gheorghe Marin (coordonator), *Enciclopedia Armatei Române*, București, Editura

în această funcție, își făcuse serviciul militar în cadrul armei Geniului, la Batalionul 5 Pionieri și la Batalionul Pionieri de Cetate. La 16 octombrie 1914 fusese înaintat la gradul de sublocotenent de rezervă, conform Înaltului Decret nr. 3331²². Chemat la concentrare pe 17 noiembrie 1914, fusese amânat până în ianuarie 1915 când, fiind din nou convocat, nu se prezentase și, prin Ordin de zi nr. 51/13 februarie 1915, fusese dat ca nesupus²³. Dar această nesupunere nu a avut, se pare, repercusiuni căci, pe 27 octombrie 1916, este detașat din Batalionul Pionieri de Cetate la cel de Specialități (cf. Ordinul nr. 1312 al Marelui Cartier General) și repartizat la Serviciul Fotografic (cf. Ordin de Zi nr. 682/1916). Prin Înalt Decret Regal nr. 150 din 8 martie 1917 a fost avansat locotenent cu vechime de la 1 noiembrie 1916²⁴.

La data de 2 ianuarie 1917 - într-un moment foarte dramatic pentru țară, la scurt timp după ocuparea Bucureștilor de trupele Puterilor Centrale și după retragerea în Moldova a armatei române, a comandamentelor și guvernului - Oliva înainta un memoriu către Marele Cartier General în care expunea, foarte clar, obiectivele serviciului pe care îl conducea și metodele ce trebuiau folosite pentru finalitățile propuse. Fotografii urmau să aibă în vedere mai multe deziderate atunci când își realizau imaginile. Acestea trebuiau să fie interesante din punct de vedere al valorii lor propagandistice, al celei istorice și artistice, precum și al celei de document militar²⁵. După această enumerare, autorul documentului dezvoltă și explică fiecare obiectiv: pentru latura propagandistică trebuiau imortalizate defilări, prizonieri, parcuri de artilerie, geniu, aviație etc., apoi scene care demonstau buna funcționare a serviciilor sanitare și de aprovizionare, din care să rezulte abundența și buna organizare, ce aveau drept scop revelarea „forței materiale și morale a Armatei”. Trebuiau documentate distrugerile făcute de inamic, iar, dacă acestea afectau monumentele civile și religioase, era necesar a fi fotografiate din mai multe unghiuri „în așa fel ca să poată permite reconstituirea în întregime a aspectului lor”²⁶. Ca arhitect, era normal ca Oliva să se gândească la restaurarea edificiilor ce suferiseră de pe urma conflagrației. De asemenea, el preconiza constituirea unei arhive istorice în care să fie adunate imagini legate de război: tranșeele, pozițiile inamicului, atacurile, câmpul de luptă, serviciile de aprovizionare și materialul de luptă. (**Anexa 2**)

Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2009, p. 1237), dar foaia sa matricolă arată, în chip irecuzabil, că își efectuase serviciul militar, ca ofițer de rezervă, în armata română.

²² Arhivele Militare Române, Fond Direcția Cadre și Învățământ, Memorii Bătrâni, litera O, căpitani, dosar 17, f. 2.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Arhivele Militare Române, Fond Marele Stat Major, Secția 2 Informații, dosar 472, f. 286.

²⁶ *Ibidem*.

Serviciul pe care îl conducea urma să fie format din profesioniști pe care izbucnirea războiului îi adusese sub arme și, astfel, încadrați într-o unitate cu atribuțiuni speciale, se puteau face mai utili decât dacă ar fi fost lăsați în unitățile lor combatante, să fie sacrificați în prima linie. Fiecare avea o sarcină anume: cei care luau imagini erau repartizați câte doi la fiecare armă, cu câte un aparat și o cantitate de clișee pe care, după expunere, aveau obligația să le numereze și să le expedieze, prin curier special, la interval de trei zile de la execuție, bine ambalate în cutii, la Serviciul Fotografic, spre a fi dezvoltate. Ei trebuiau să-și însoțească materialul fotografic de un raport scris, foarte detaliat, către superiorul lor. Pentru legitimare, operatorii aveau asupra lor un ordin de serviciu cu fotografia posesorului, spre a putea să circule nestingheriți pe front, fără pericolul de a fi considerați spioni, a fi arestați și deferiți justiției militare.

Odată primite, clișeele erau date laboranților spre dezvoltare și copiere. Era stabilită dimensiunea standard de 13 x 18 cm pentru fiecare copie. Aceiași laboranți aveau sarcina de a nota numărul clișeului pe spatele copiei, pe care era scrisă și legenda. O copie era dată spre arhivare, iar acolo era clasată în funcție de subiect ori de localitate. Unele imagini erau așezate în albume, altele erau lipite pe fișe cu specificările necesare.

În ultimul paragraf al memoriului său, sublocotenentul Oliva menționa și o secție cinematografică, ai cărei operatori trebuiau să urmeze aceleași reguli ca și fotografii. Propunea, de asemenea, ca operatorii străini trimiși pe front de diverse companii cinematografice să fie obligați a-și dezvolta peliculele la Serviciul Fotografic, pentru a putea fi ținută sub control producția documentariștilor de alte naționalități. De asemenea, se sugera a fi interzisă filmarea ori fotografierea pe front fără o autorizație specială emisă de Marele Cartier General²⁷. Această prevedere se referea, probabil, la amatorii ce-și luaseră cu ei aparatele în campanie. La acest memoriu erau atașate două pagini cu personalul Serviciului, semnat de Șeful Biroului Informații, locotenent colonelul Nicolae Condeescu: pe lângă Oliva, care era comandantul grupului, se aflau sergenții Ștefan Mladenovici și Nicolae Cristea, care erau operatori, soldații Nicolae Țațu (operator-rețușor), Ion D. Viță (laborant) și Sami Fucs (arhivar-laborant), precum și soldații voluntari Constantin Ivanovici, Ion Devizon și Emil Prato, care se ocupau de secția cinematografică²⁸. Tot cu aceeași ocazie, erau returnați Batalionului de Specialități câțiva militari care erau profesioniști ai fotografiei, dar aveau naționalități incerte și nu prezentau siguranță dacă ar fi avut acces la materiale secrete. Aceștia erau caporalii Carol Ulrich, Virgil Reiter și soldații Ion Maksai, Moriț Grunberg, Herman Haimovici²⁹.

Din felul cum își redactase memoriul, se vedea că Oliva era un bun cunoscător al domeniului, al tehnicii fotografice și un excelent organizator, ce

²⁷ *Ibidem*, f. 287.

²⁸ *Ibidem*, f. 289.

²⁹ *Ibidem*, f. 288.

prevăzuse toate etapele activității pe teren și în laborator pentru ca aceasta să fie eficientă și utilă în întrebunțări ulterioare, ca material de arhivă. Arhivarea propusă de el era, de asemenea, foarte judicioasă, răspunzând unor varii cerințe, documentar-istorice și strategice: o clasare geografică, în funcție de locurile unde se dăduseră luptele sau fuseseră cartierele generale și marile unități, și o clasare pe subiecte, toate clișeele sau copiile fiind însoțite de fișe detaliate.

Secțiunea cinematografică era o noutate în cadrul specialităților militare. Cu aproape un an și opt luni în urmă, pe 15 mai 1915, Leon Popescu - devenit celebru pentru cel dintâi film artistic și istoric, „Independența României”, lansat în 1912 - își oferea serviciile Ministerului de Război. Amintind că, încă din timpul Războiului Balcanic din 1913, se pusese la dispoziția armatei și primise aprobarea pentru a-i immortaliza evoluția în Bulgaria, el își formula astfel solicitarea: „În vederea evenimentelor așteptate, vă rog D-le Ministru, a-mi reînnoi această autorizare și considerând că sunt singura casă Românească, cu personal Român, având mijloacele tehnice necesare și o experiență îndelungată, vă rog, dacă veți crede [de] cuviință, în interesul discrețiunii, să-mi acordați exclusivitatea. În acest caz voi ține la Dispoziția Ministerului întregul meu personal din uzină, cu aparatele trebuitoare, obligându-mă a nu developa și nu reprezenta nici un film, înainte de a fi văzut de cenzura militară”³⁰. (Anexa 3) Ministrul de Război cerea părerea Marelui Stat Major în privința oportunității acordării avizului solicitat. Generalul de divizie Vasile Zottu, în calitatea sa de șef al Statului Major General al Armatei, era de acord cu oferta lui Leon Popescu, dar făcea câteva propuneri privind personalul și modul de lucru al echipei: operatorii să fie exclusiv români și numai în cazul lipsei unui anumit specialist să se apeleze la străini ce urmau a fi acceptați de Marele Stat Major după controlarea lor de Siguranța Generală; zonele în care puteau primi acordul de a filma trebuiau indicate de Biroul Cenzurii Militare, iar activitatea operatorilor supravegheată de un ofițer; același birou era însărcinat a dispune difuzarea filmului după ce-l vedea. În prima fază a eventualului conflict se propunea ca echipa de filmare să nu aibă acces în zona operațiunilor, urmând ca perioada când putea să-și înceapă activitatea să fie stabilită tot de Cenzură, de comun acord cu Marele Cartier General. De asemenea, se stipula ca, „în interes militar, [operatorii] să aibă obligația de a fotografia diferite poziții militare”. Așadar, pe lângă componenta animată a activității operatorilor de film, aceștia urmau să activeze și ca fotografi pentru strângerea documentației necesare unui istoric în imagini al războiului. Generalul Dumitru Iliescu aprobă acest referat. Pe 23 iunie 1916, de la Minister este trimis ordinul nr. 1445 către toate autoritățile civile și militare, prin care operatorul Mihalache Lăzărescu era autorizat „a însoți

³⁰ Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război - Secretariat General, dosar 79, f. 28.

secția de mitraliere a Batalionului 2 Vânători «Regina Elisabeta» în marșurile și evoluțiunile ce această secție are ordin a executa în munți»³¹.

Totuși, la izbucnirea războiului, armata își constituie propriul serviciu de specialitate - așa cum s-a văzut mai sus -, fără a mai apela la serviciile lui Leon Popescu.

Serviciul Fotografic a avut o intensă activitate și rezultate salutare de-a lungul războiului. Aceasta se poate constata din bogatul material iconografic păstrat în fototeci de muzee și biblioteci. S-a scris ceva mai mult despre realizările cineaștilor - mai spectaculoase și cu efect rapid asupra publicului, prin rularea peliculelor atât în mediul cazon, cât și în acela civil³² - decât despre cele ale fotografilor, care aveau o circulație mai limitată. Din păcate, materialul de arhivă pentru anul 1917 lipsește - ori încă nu a putut fi depistat - și nu pot fi cunoscute ordinele primite de acest organism, misiunile îndeplinite pe lângă diferite unități și în diferite locuri pe front, rapoartele amănunțite ale operatorilor (pe care aceștia trebuiau să le înainteze șefului lor, conform regulamentului de funcționare al serviciului), cererile pentru materiale și aparatură, greutățile și neîmplinirile întâmpinate de fotografi. Abia din anul 1918 datează noi documente legate de acest serviciu.

În primăvara aceluia an, Ion Oliva – între timp avansat la gradul de căpitan (cf. Înalt Decret Regal nr. 345/1 septembrie 1917) - a fost trimis de la Iași la București, în interesul serviciului, împreună cu soldatul Constantin Ivanovici, unul dintre operatori. Prin raportul nr. 120/10 aprilie 1918, comandantul lor, colonelul Nicolae Condeescu, solicita Ministerului de Interne să facă formalitățile necesare pentru această deplasare³³. Dar, la interval de 20 de zile după aceasta, la cererea sa, din 25 aprilie, căpitanul Oliva este demobilizat (cf. Înalt Decret nr. 1010/1 mai 1918)³⁴, iar în locul său este numit, cu începere de la 1 mai, locotenentul Sava Georgescu, ofițer de geniu, dar care activase până atunci tot în Serviciul Fotografic al Armatei³⁵.

Pe 8 mai 1918, noul comandant semna un raport în care prezenta, cantitativ, rezultatul activității subordonaților săi: 76 clișee luate la Armata I-a din Muntenia, 84 clișee de la Armata a II-a din Moldova, 48 clișee de la Armata de Nord din Transilvania și Moldova - toate provenind din prima parte a campaniei -,

³¹ *Ibidem*, f. 189.

³² Viorel Domenico, *Scutul de celuloid*, București, Editura Militară, 1991; *Idem*, *Cinematografia militară*, în „Document” nr. 2 (20)/2003, p. 55-58; Viorel Domenico, Marian Țuțui, *Armata și cinematografia*, în Amiral prof. univ. Dr. Gheorghe Marin (coordonator), *Enciclopedia Armatei Române*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2009, p. 1234-1235, 1237-1238.

³³ Arhivele Militare Române, Fond Marele Cartier General, dosar 2440, f. 35.

³⁴ *Ibidem*, f. 80.

³⁵ *Ibidem*, f. 79.

5.000 clișee din a doua parte a campaniei și 5.273 m de peliculă cinematografică, în vreme ce alți 1.806 m de film negativ se aflau la Paris³⁶ (**Anexa 4**). Din aceasta reiese că, în prima fază a campaniei, au fost luate destul de puține imagini comparativ cu a doua fază, din Moldova, când a fost făcută o cantitate impresionantă de fotografii. Era menționată și tematica: trupe de infanterie, artilerie, marină, serviciul sanitar, corespondenți de război, depozite de muniții, tabere de prizonieri, vizite oficiale, serbări, scene din interiorul țării. Se făcea precizarea că toate clișeele și peliculele sunt etichetate cu data, locul și subiectul reprezentat. Pe aceeași filă, comandantul Serviciului de Informații, colonelul Condeescu, refera cu privire la finalitatea acestui material, propunând a fi depus la Biroul Istoric, unde trebuia catalogat și, când se vor găsi fondurile necesare, fotografiile să fie tipărite și comercializate, iar beneficiul rezultat să fie destinat operelor de caritate, la fel ca și acela din vânzarea și rularea filmelor de război. De altfel, încă din timpul campaniei, Serviciul Fotografic încasase, prin aceleași mijloace, 55.000 lei, ce se aflau depuși la Biroul de Informații. Colonelul Condeescu propunea ca Intendența să controleze administrarea acelui fond și să dispună cum va fi folosit, deși el, personal, opina că ar fi cel mai potrivit ca banii să fie virăți Biroului Istoric, spre a valorifica materialul iconografic prin editarea de albume și multiplicarea filmelor ce ar putea să aducă, în continuare, anumite încasări în beneficiul instituției militare. Generalul Constantin Christescu, șeful Marelui Stat Major al Armatei, aprobă această propunere. Pe 5 iunie 1918, Biroul 3 Istoric a făcut un inventar al materialului pus la dispoziție de Serviciul Fotografic, constatând că acesta cuprindea două categorii: a) albume cu fotografii catalogate și peliculă pozitivă cu scene de război; b) clișee, peliculă negativă și aparatură. Materialul cuprins în prima categorie era acceptat ca util pentru acel sector istoric, dar cel dintr-a doua se considera a fi mai potrivit să rămână în administrarea Batalionului Specialități. Cu aceeași ocazie, se propunea ca locotenentul Georgescu să fie transferat la Biroul 3 Istoric, pentru a lucra la identificarea fotografiilor, iar în locul său era desemnat căpitanul Zagoritz, aflat, însă, în prizonierat³⁷. Toate sugestiile erau aprobate de generalul Christescu.

În urma referatului Marelui Stat Major nr. 1513 din 25 ianuarie 1919, ministrul de Război, generalul de corp de armată Arthur Văitoianu, decidea, pe 14 februarie același an, trecerea Serviciului Foto-cinematografic al Armatei - prima dată când era desemnat prin acest titlu compus - în subordinea Direcției IV Geniu, secția I, biroul I, începând cu data de 25 februarie (cf. Deciziei Ministeriale nr. 50/14 februarie 1919)³⁸.

³⁶ Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război - Secretariat General, dosar 167, f. 48.

³⁷ *Ibidem*, f. 46.

³⁸ *Ibidem*, f. 191.

Pe 25 martie 1919, Intendența expedia o adresă urgentă (nr. 66236) către Direcția IV Geniu, solicitând ca locotenentul Sava Georgescu să depună imediat la casa Ministerului toate sumele rezultate din închirierea filmelor și vânzarea fotografiilor³⁹. A doua zi, locotenentul Georgescu s-a conformat, iar contabilul ministerului, maiorul Petre Mateescu, raporta Intendentului General Ștefan Stanciovici sumele depuse: o recipisă a administrației financiare Iași în valoare de 82.000 lei și 3.204,61 lei în numerar⁴⁰.

Așa cum specificam mai sus, nu există documente privind activitatea Serviciului în timpul campaniei. Din caracterizarea căpitanului Ion Oliva⁴¹, făcută de superiori pe foaia sa matricolă, pot fi găsite unele informații privind dificultățile întâmpinate în timpul activității și atribuțiile pe care le-a îndeplinit acel apreciat militar: „(...) Secția Fotogr. devenită mai târziu și Cinematografică a fost tot timpul prea bine condusă de acest ofițer cu pricepere și mult devotament. Fiind specialist, în această direcțiune, ne-a folosit mult pentru luarea unor documente de războiu și pentru serviciul de propagandă. Dacă această Secție nu a produs mai mult de cât a dat, aceasta se datorește lipsei de materiale, lipsei mijloacelor de transport; Căpitanul Oliva tot timpul a pus multă inimă pentru desvoltarea lucrărilor, dar s’a isbit de aceste mari inconveniente.

A contribuit într-o largă măsură prin inițiativa și destoinicia sa la organizarea reprezentațiilor Cinematogr. în țară, care serveau ca mijloace de propagandă și în același timp pentru procurarea fondurilor Societăților «Invalidilor de Războiu» și «Orfanilor de Războiu».

În relațiunile de serviciu și în particular s’a arătat un bun camarad, un om de inimă și cu o educațiune aleasă. Ca fizic este destul de resistant și cu bune aptitudini pentru a suporta toate greutățile unei Campanii. În timpul serviciului a fost adesea pe front, a însoțit de cele mai multe ori pe M. S. Regele în inspecțiunile Sale și în toate ocaziunile Căpitanul Oliva s’a comportat deosebit de bine.

Pentru activitatea sa din timpul Campaniei a fost decorat: a) Coroana României cu spade în gradul de Cavaler, b) Ordinul Regina Maria clasa a II-a”⁴².

Măgulitoarele cuvinte erau semnate de colonelul Nicolae Condeescu - comandantul direct al lui Oliva - și de generalul Alexandru Lupescu, subșeful Statului Major General. Pentru cea din urmă distincție tot generalul Lupescu a făcut un memoriu, pe 6 martie 1918, către Biroul VII Decorații al Marelui Cartier General în care sublinia aportul căpitanului - alături de colonelul Condeescu,

³⁹ *Ibidem*, f. 209.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 210.

⁴¹ După război Ion Oliva va activa ca profesor de matematici și, așa cum se precizează în foaia sa matricolă, în 1940, este șters din controalele armatei, cu pierderea gradului (cf. Inalt Decret nr. 488/1940 și Ordin de Zi nr. 275/1940). (vezi nota 18).

⁴² Arhivele Militare Române, Fond Direcția Cadre și Învățământ, Memorii Bătrâni, litera O, căpitani, dosar 17, f. 5-6.

locotenent colonelul Virgil Bianu și căpitanul intendent Alexandru Eladescu - la înființarea, în luna iulie 1917, a Cinematografului „Invalizilor de Război” din Iași la care, până la acea dată, fusese încasată o sumă însemnată (745.313,30 lei), destinată ajutorării răniților și orfanilor⁴³. (**Anexa 5**)

Din succintele informații furnizate de foaia matricolă de mai sus se poate deduce faptul că Serviciul Foto-cinematografic al Armatei a dus lipsă de materiale și de mijloace de transport, ceea ce i-a împiedicat pe operatori să strângă un material iconografic mai bogat. Prin specificul activității, căpitanul Oliva s-a aflat adesea în preajma regelui Ferdinand I atunci când era inspectat frontul și când aveau loc diverse ceremonii. Așa se explică existența multor instantanee în care suveranul trece în revistă trupele, privește defilările (**Fig. 1**), decorează soldații ce-și dovediseră bravura în confruntarea cu inamicul (**Fig. 2**) sau drapelele unităților (**Fig. 3**), cercetează pozițiile și armamentul, se întreține cu generalii români ori cu ofițerii superiori din Misiunea Militară Franceză. Cu o asemenea ocazie, când regele Ferdinand, însoțit de generalul Eremia Grigorescu și urmat de suită se deplasau, cu pas alert, într-un spațiu deschis, spre locul unde urma să se desfășoare o ceremonie, în planul al doilea se observă și patru operatori, unul cărând camera în cutia ei, altul cu aparatul la spinare, iar alți doi grăbindu-se să surprindă, din față, evoluția evenimentelor, luând imagini în timp ce mergeau (**Fig. 4**). În alte cadre, regele apare însoțit de Regina Maria, îmbrăcată în ținuta ei albă, de infirmieră, pe care a purtat-o în mod constant în timpul războiului. La ceremoniile în care erau răsplătiți cei ce se distinseseră în luptă, regina prinde și ea ordinul ce-i purta numele pe pieptul celor bravi. Într-o suită de fotografii luate pe malul Siretului, în primăvara anului 1917, suverana pozează împreună cu generalul Grigorescu (**Fig. 5**) sau singură, având la picioare unul dintre devotați săi prieteni patrupezi, un cocker negru, foarte jucăuș. Prin veșmântul ei alb, se decupează în peisajul trist, năpădit de bălării, de pe malul înalt, o imagine plină de imediatețe o prezintă pe regină sărind, cu ușurință de sportiv înnăscut, un șanț (**Fig. 6**). Prezența ei - ca „Mamă a răniților” - în mijlocul soldaților tratați în spitalele militare era adesea imortalizată de fotografi (**Fig. 7**), fie ei profesioniști, fie amatori - așa cum se specifică pe o imagine luată la stabilimentul destinat celor afectați de tifos exantematic: „foto amator Henry Ginsberg”. Într-un alt cadru, suverana este prezentată în vizită la Misiunea Crucii Roșii Americane, înconjurată de medici militari, infirmiere și călugărițe dintr-o mănăstire locală, ce dădeau ajutor răniților (**Fig. 8**). Colonelul Henry W. Anderson, comandantul misiunii, ce a activat în România între 1917-1919, se așezase, cu respect, într-un genunchi, în imediata apropiere a reginei. Într-o altă fotografie, colonelul Anderson pozează la biroul său de lucru, purtând cu mândrie la gât crucea albă a Ordinului Regina Maria, cu care

⁴³ Arhivele Militare Române, Fond Statul Major General, Biroul Decorații, dosar 98, f. 9.

fusese răsplătit (**Fig. 9**). Pe perete, în spatele său, pe fundalul unui covor românesc, este panotat portretul reginei Maria, ce-i fusese oferit, cu dedicație - bun indiciu de datare în anul 1919. Numeroasa misiune americană a fost fotografiată în același an, aranjată pe treptele și în fața unei scări, pe a cărei balustradă erau prinse drapelul american și steagul Crucii Roșii. Medici, sanitari și infirmiere în uniforme lor specifice (veston, cravată bărbătească și pălărie cu boruri largi) sunt grupate în jurul comandantului lor, colonelul Anderson (**Fig. 10**).

Adesea, la decorări era prezent generalul Henri Mathias Berthelot, șeful Misiunii Militare Franceze, care acorda distincții în numele guvernului țării sale. Masivul militar, îmbrăcat în uniformă de campanie, dar cu chipiul roșu, cu broderii de fir, de mare ținută, le prindea pe piept ordinul conferit și-i îmbrățișează pe cei decorați (**Fig. 11, 12, 13**). „Taica Burtălău”, cum fusese poreclit de soldați - atât pentru impozantul său pântec, dar și pentru că nu-i puteau pronunța corect numele - era un personaj jovial, stenic, popular atât printre trupe, cât și în corpul ofițeresc.

Există și cadre luate în momentele de relaxare ale familiei regale și ale oaspeților acesteia, precum acela în care suverana pozează cu mica principesă Ileana și prințul Nicolae (în uniformă de cercetaș) între mai mulți ofițeri din armata britanică, între care pot fi identificați locotenent colonelul Christopher Birdwood Thompson, atașatul militar al Regatului Unit - viitorul Lord of Cardington -, și colonelul canadian Joseph Boyle (**Fig. 14**). Thompson mai apare într-o fotografie alături de un ofițer rus și câțiva camarazi români, medici și stat-majoriști (**Fig. 15**).

Joe Boyle, un apropiat al reginei și al copiilor ei - pentru care devenise un adevărat unchi, bun și protector, prin jocurile educative, ghidușiiile și darurile menite să-i înveselească în momentele de restriște, cât și prin sfaturile înțelepte și poveștile cu aventurile sale din vremea când era căutător de aur în Canada -, apare adesea în anturajul lor. Într-o fotografie cu mari calități artistice este reprezentat în vreme ce o fotografia, cu o cameră mare, pe micuța sa prietenă, principesa Ileana, în grădina căsuței țărănești de la Bicaz, loc de retragere și de odihnă pentru suverani. Fotografia executată atunci de el se păstrează și o arată pe suava principesă între două lalele cu lujere foarte înalte, ce-i ajung până la piept. Dar acesta este un caz izolat, în care fotograful amator este immortalizat chiar în momentul în care își cadra imaginea și se pregătea să apese declanșatorul (**Fig. 16**).

Fiind vorba de o activitate colectivă, niciuna dintre fotografii nu poate fi atribuită unuia sau altuia dintre militarii ce activau în Serviciul Fotografic. Pot fi observate unele diferențe în ceea ce privește calitatea imaginilor: unele sunt palide, altele suferă din cauza unui cadraj incorect, altele sunt neclare, în altele personajele sunt mișcate sau se obturează unele pe celelalte. Aceasta din cauza condițiilor atmosferice nu totdeauna favorabile și a tensiunii sub care se lucra, de multe ori chiar sub foc sau în timpul unor evenimente ce se derulau mult prea rapid spre a fi surprinse într-un instantaneu.

Ororile războiului, distrugerile comise de inamic, brutalitatea cu care fuseseră tratate zonele civile constituiau elemente sigure, cu efect imediat, în propaganda de război. În categoria imaginilor cu valoare propagandistică sunt concentrate urmele rămase după bătălie: *Depozit bombardat la Tecuci pe 20 iulie 1917 (Fig. 17)*; *Case din Târgu Ocna distruse de bombardament pe 10 august 1917; Ruine la Mărășești, 15 august 1917; Linii ferate distruse la Mărășești, 10 decembrie 1917 (Fig. 18)*. *Tranșeele din Satul Băltărețu*, luate pe 23 ianuarie 1918, sunt fotografiate plonjant. (Fig. 19) O compoziție foarte îndrăzneată prin unghiul din care a fost luată este aceea a resturilor *Podului de la Cozmești*, a cărui structură metalică, încă nedezmembrată, atârână, în totală nesiguranță, deasupra Siretului. La capul dinspre partea ocupată de români a podului pozează câțiva ofițeri și un preot militar.

O fotografie de mare forță - competitivă cu oricare imagine de pe front luată de maeștrii care activau în celelalte armate europene - este aceea în care este surprins momentul când un obuz explodează la marginea unui sat: proiectilul a lovit muchia dealului, unde sunt întinse rețele de sârmă ghimpată, ridicând un nor de fum și aruncând bulgări de pământ (Fig. 20).

Fotografiile au surprins și episoade din viața civilă în zonele care fusese afectată de război: un grup de țărani refugiați din fața urgiei, cu puținul lor avut încărcat în căruțe, are darul de a suscita compasiunea privitorului. (Fig. 21) Aceste imagini au, în plus, valoare etnografică. Legătura cu locul de baștină, cu gospodăria lăsată în urmă, se menținea între soldați prin melodiile ce le cântau ori de câte ori aveau un răgaz și când se prindeau la joc, ca la hora din sat în vreme de pace, fie că printre ei se găseau și câțiva săteni din așezările de pe linia frontului, fie că era un dans executat exclusiv de combatanți. (Fig. 22) Uneori mergeau la luptă, în sunet de scripcă (Fig. 23), așa cum arată o imagine ce a făcut înconjurul lumii prin publicarea în paginile periodicului „L’Illustration” - și apoi în impozantele volume dedicate conflagrației -, apărut în 1922, cum se va vedea mai jos.

Capturile de război reprezentau semne ale victoriilor în luptă, menite a ridica moralul trupelor: o grămadă de căști germane și de gamele, stivuite pe pământ, la Coțofenești, au fost fotografiate pe 1 iulie 1917 (Fig. 24); lăzi cu muniție și obuze de 150 mm, ambalate în împletituri de nuiel, capturate la Mărăști, pe 25 iulie 1917 (Fig. 25), precum și tehnică de luptă (tunuri și chesoane), luate tot acolo, pe 30 iulie, încărcate pe platformele unor trenuri de marfă (Fig. 26) sau concentrate într-un parc de artilerie (Fig. 27), ca și un grup de prizonieri, nerași, rufoși și dezorientați, ce erau observați de un ofițer român care trecea prin fața lor, cu o mapă sub braț, aparent la fel de încurcat ca și ei, scărpînându-se la ceafă (Fig. 28) - toate acestea erau imagini cu mesaj puternic, ușor decodificabil de privitor. Cu prizonieri au fost luate mai multe cadre, fie în grupuri mici de 4-5 inși,

pozând frontal (**Fig. 29**), fie în grup mai mare, cărând un rănit sau tehnică de luptă capturată, fie într-un grup foarte mare, de peste o sută de militari, în fața cazărmii unde urmau a fi încartiruiți (**Fig. 30**). Una dintre fotografiile cu soldații germani purtând pe umeri un camarad căzut, dintre care unul întoarce capul și privește înapoi, spre aparat, putea da sugestii lui Lewis Milestone pentru secvența cu tinerii recruți porniți spre câmpul de luptă din filmul „Pe frontul de Vest nimic nou” din 1930 (**Fig. 31**). Un instantaneu foarte reușit, plin de tensiune, este acela în care un ofițer interoghează niște prizonieri: așezat la o masă, superiorul - cu o expresie aspră, autoritară - e surprins cu gura deschisă în timp ce formulează o întrebare, pe care un translator, în picioare, o traduce unuia dintre cei cinci prizonieri nemți care răspunde, cu destulă siguranță și chiar aroganță întipărită pe chip, sub privirile intrigate sau speriate ale tovarășilor de arme căzuți în captivitate. Imaginea dă multe informații despre personajele din cadru: doi dintre prizonieri, inclusiv cel care răspunde, făceau parte dintre instrumentiștii din muzica regimentară, având la umeri, sub contraepoleți, însemnele specialității lor; soldatul ce-i păzește, plasat în extrema stângă, este îmbrăcat într-o tunică albă, la două rânduri, din ținuta sergenților de stradă de dinainte de război, cu pantaloni negri și cizme, semn că era mare lipsă de efecte pentru trupă și, pentru a acoperi nevoile urgente de echipare, fuseseră distribuite uniforme din depozitele armatei, ieșite din uz (**Fig. 32**). De altfel, nu sunt rare imaginile în care soldații sunt încălțați cu opinci în loc de bocanci ori au tunici și capele de postav civit, purtate până în 1912, când fusese reglementată uniforma de campanie. Chiar căciulile din blană de miel, pe care le purtau, deopotrivă, ofițerii și trupa pe vreme rece, erau o adaptare a vechiului acoperământ de cap pentru mare ținută al infanteriei - căciula după modelul celei dorobănțești, căreia i se modificase forma, nu mai era lăsată pe-o parte, ci era țuguiață și-i fuseseră scoase penele, deși, în multe cazuri, erau păstrate cocarda tricoloră și chiar cifrul regal, din alamă lucitoare, în față.

Imaginile cu trupe române în acțiune demonstau bravura și eficiența soldaților. Suita aceasta de fotografii, foarte bogată, se adresa, în egală măsură, combatanților din tranșee, cât și civililor de acasă, ce trebuiau să aibă încredere în armata care-i apăra cu dârzenie. Unele erau simple documente, tratate cu oarecare răceală, ca lucrări de rutină: unități în marș, transporturi de provizii, construirea unui adăpost, soldați în tranșee, cuiburi de mitraliere, baterii gata de tragere, pregătirea și servirea mesei, evacuarea răniților, spitale de campanie, militari în repaus, posturi de comandă - unde, în marea majoritate a cazurilor, ofițerii și soldații erau aranjați în poze cât mai avantajoase de fotograf. Multe dintre ele intrau în oarecare stereotipie ca subiect și compunere. Este drept că, de multe ori, fotografiile lucrau în mare grabă, spre a acoperi cât mai mult din sarcinile de serviciu care le fuseseră trasate în acea zonă a frontului, și erau obligați să ignore calitatea în favoarea eficienței și cantității de documente ce le expediau la comandament. Nu arar, când se aflau în tranșee, în linia întâi, le era pusă în pericol chiar viața, la fel ca și combatanților pe care-i fotografiau la postul lor. Este drept că, sub

imperiul acestor pericole, unele instantanee sunt străbătute de nervul de moment al acțiunii, precum grupul de ofițeri, într-o pădure, dezbătând, foarte animat, planul de bătaie: un vânător de munte francez, cu bereta specifică, prezintă unui stat-majorist român rezultatul cercetărilor sale, ținând într-o mână un plan și arătând cu cealaltă spre zona ce trebuia avută în vedere (**Fig. 33**). Aceasta este o fotografie surprinsă, cu artă, de fotograf, fără a fi fost necesară regizarea ei. În schimb, scena în care sunt expuse diferitele metode de evacuare a răniților - în cârcă, pe targă, pe brațe, în roabă sau pe niște bănci târate ca niște sănii pe uscat - este, evident, supusă unei înscenări foarte riguroase: sanitarilor li s-a ordonat să mimeze activitatea, iar celor ce făceau pe răniți să pară cât mai convingători în atitudine, deși aceștia nu se puteau preface și priveau, cu insistență, spre obiectiv, la fel ca unul dintre trăgătorii de pe coama dealului, ce întorsese capul spre operator în loc să privească spre țintă. Iar în prim plan, un ofițer medic, foarte încântat de sine, pozează, important, cu mâinile la spate (**Fig. 34**).

Foarte spectaculoase erau fotografiile luate pe aerodromurile militare, unde se văd avioanele pregătite pentru misiune (**Fig. 35**). Un aerostat captiv, destinat observațiilor asupra liniilor inamice, a fost fotografiat în momentul când era gata să fie lansat, cu o mulțime de soldați ce trăgeau de frânghii spre a-l ține încă la pământ (**Fig. 36**).

În această operă colectivă existau, însă, și cadre de excepțională valoare artistică, în care autorul - rămas, din păcate, necunoscut - investea sentiment și cunoștințe plastice. Prin insolitul lor, unele motive se ofereau singure imortalizării și nu solicitau prea mult fantezia fotografului pasionat, în căutare de nou. Așa este *Postul telefonic în copac*, unde telefonistul stă într-o poziție foarte incomodă, agățat de crengile desfrunzite de iarnă, decupându-și silueta întunecată pe albul zăpezii. Tot în coroana unui arbore bătrân este plasat un cuib de mitralieră antiaeriană, cu servanții și observatorii respectivi: aceștia stau, destul de lejer, rezemați de ramurile groase, unul scrutează cerul prin binoclu, iar tânărul locotenent din mijloc pare amuzat că se află cocoțat acolo și schițează un zâmbet - poate știindu-se fotografiat, poate cu gândul la basmele ce-i legănaseră copilăria, „Făt Frumos din tei” ori „Fata din dafin”. (**Fig. 37**)

Alte compoziții erau, însă, rezultatul inspirației autorului, ce știa să speculeze motivul pentru latura sa artistică. O imagine plină de elansare este aceea cu *Observarea inamicului pe Dealul Pietrosu*, în care un militar urcă treptele unei scări primitive și foarte înaltă, pentru a ajunge la platforma observatorului, cocoțată într-un arbore; soarele străbate, sclipitor, prin coroana bogată (**Fig. 38**). *Telefonist ascuns în scorbură unui copac* (**Fig. 39**) ar putea fi un ecou îndepărtat, în timp și spațiu, al compoziției cu Merlin ieșind dintr-o scorbură, executată în 1874 de fotografa britanică Julia Margaret Cameron atunci când a ilustrat volumul de poeme *Idylls of the King* al lui Alfred Tennyson. Soldatul adormit în tranșee, cu

pușca strânsă în brațe și casca pe capul ce și-l sprijinise de o mică denivelare a pământului tare, surprinde viața aspră a combatantului care profita de orice clipă de liniște pentru a-și reface forțele (*Odiha în tranșee, Verdea 1917*). Uneori, mesajul acestor fotografii artistice este menit să stârnească o legitimă compasiune pentru umilul luptător neștiut din prima linie: *Soldat mâncând pe front, Dealul Porcului 1917* sau *După luptă* prezintă niște infanteriști cu echipament uzat și descompletat (opinci în loc de bocanci, ciorapi de lână, de nuanțe diferite în fiecare picior), ce își sorb supa din gamelă sau își lustruiesc baioneta ruginită stând pe jos, în mijlocul unui peisaj răvășit de luptă, între bălării și trunchiuri retezate de copaci (**Fig. 40**).

Lectura ziarelor, în tranșee, era o temă frecventă ce trebuia să arate disprețul față de moarte al ostașului din prima linie (**Fig. 41**). Periodicele ajungeau și pe puntea bastimentelor, captând interesul ofițerilor ce se adunau, printre tunuri, să parcurgă știrile (**Fig. 42**).

Antiteza viață-moarte nu mai părea, pe front, atât de înspăimântătoare, pentru că soldatul se afla tot timpul în pericol de a fi răpus. Mai importantă era refacerea forțelor, indiferent de condiții și de vecinătăți cu notă funebră. Așa că, a trage un pui de somn pe pământul gol, sub soarele palid de primăvară, pe Dealul Porcului, în imediata apropiere a unor cruci sub care dormeau pentru totdeauna niște camarazi, părea ceva absolut firesc (*Soldați în repaus, Dealul Porcului, martie 1917*). În prim plan, singurul soldat treaz din grup, profitând de momentul de liniște, și-a scos bocancul scâlciat și își cercetează, concentrat, degetele obosite și, poate, rănite de marș (**Fig. 43**).

Alte fotografii artistice poartă o doză de lirism, precum *În tranșee, Valea Stariței, mai 1917*, unde un soldat cu casca dată pe ceafă stă rezemat, cu mâna la falcă, de parapetul din pământ crăpat, zgrunțuros, privind visător spre un punct din depărtare. Nu este un observator vigilent, la datorie, ci un om obosit, căzut pe gânduri. Nici măcar arma nu se vede din primul moment, ea aflându-se pe parapet, și nu-și relevă decât puțin din pat. Frunzișul luxuriant de deasupra soldatului și de pe marginea tranșeei conferă o atmosferă pașnică acestei compoziții, ce pare luată în alt mediu decât acela al primei linii. Prin unghiul folosit, personajul capătă o deosebită monumentalitate. O notă de duioasă reverie exală compoziția cu militarul care cântă la vioară într-un adăpost, cu pupitrul în fața sa. Cadrul are multă picturalitate prin absorbția în umbră a personajului și prin baia de lumină care se formează în fața sa, aureolându-i partitura (**Fig. 44**). Beatitudinea interpretului este copleșitoare.

Există imagini străbătute de umor - fără a cădea, însă, în hilar -, precum *La tuns în prima linie*, unde soldații așteaptă la rând să le fie scurtat părul, sau *Baia pe front la Regimentul 29 Infanterie*, cu militarii ce intrau, goi și cu schimburile curate pe mână, într-o baracă deasupra căreia era fixat un hârdău cu apă a cărui dozare era supravegheată de un soldat transformat în băieș. Dar nu toți beneficiau de o construcție stabilă pentru a-și întreține igiena corporală: în altă imagine, pe niște

prăjini, în câmp deschis, sunt prinse niște cearșafuri și pături spre a ascunde, cât de cât, nuditatea celui ce se spală, zgribulit sub șuvoiul de apă rece ce-i este deșertat, pe spinare, de un camarad, dintr-o căldare de pânză, folosită la adăpatul cailor (**Fig. 45**).

Prin marele număr de imagini păstrate și dimensiunea lor de excepție - 18x24 cm - reiese că, după clișeele pe sticlă, se scoteau copii foarte multe, ce erau trimise la unități și la comandamente, cu scop propagandistic. Majoritatea imaginilor au atașate o fâșie de hârtie, ce se pliază în spatele fotografiei, pe care era tipărită legenda (**Fig. 46**). Informațiile furnizate de aceste imagini sunt deosebit de importante și clarifică anumite momente ale evoluției campaniei. Una dintre îndatoririle fotografiilor era, așa cum s-a precizat mai sus, să-și dateze și localizeze, cu rigurozitate, imaginile pe care le trimiteau însoțite de rapoarte amănunțite ce erau utile la arhivare.

Pe 16 aprilie 1918, printre alți soldați demobilizați de la Marele Cartier General conform Ordinului nr. 1973, se afla și caporalul fotograf Sami Fux, unul dintre militarii ce activaseră la Serviciul Foto-cinematografic al Armatei⁴⁴. În același timp, colonelul Condeescu înainta Secției III Adjutantură tabelul cu personalul bugetar al Biroului Informații pe care îl comanda. Între cei încadrați acolo se afla locotenentul Sava Georgescu, șeful serviciului mai sus menționat⁴⁵. (**Anexa 6**)

Dar, după încheierea ostilităților, Serviciul Foto-cinematografic începe să fie o povară pentru diversele organisme de comandă care îl avuseseră în subordine până atunci și, fiecare în felul său, încerca să se debaraseze de el sub diverse pretexte. Pe data de 14 ianuarie 1919, Marele Cartier General emite un ordin către Marele Stat Major, semnat de generalul Constantin Prezan, prin care se dispune ca Serviciul Foto-cinematografic să rămână în subordinea Biroului Istoric al Armatei și, doar la nevoie, când ar fi cerut-o evenimentele, să fie pus la dispoziția Marele Cartier General⁴⁶. (**Anexa 7**) Pe data de 25 ianuarie, același an, generalul de corp de armată Christescu, șeful Marelui Stat Major, argumentând că nu dispune de mijloace și nici nu are calitatea să se ocupe de chestiunile administrative „ce decurg din exploatarea materialului foto-cinematografic și din satisfacerea cheltuielilor de întreținere al acestui Serviciu”, propune ca acesta să fie trecut la Ministerul de Război, unde și-ar afla mai bine locul, urmând ca la Biroul Istoric să fie depuse doar rezultatele eforturilor fotografiilor și operatorilor de film⁴⁷. (**Anexa 8**)

⁴⁴ Arhivele Militare Române, Fond Marele Cartier General, dosar 2440, f. 60-60 verso.

⁴⁵ *Ibidem*, filele 58-59.

⁴⁶ Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Secretariat General, dosar. 178, f. 183.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 182-182 verso.

Într-o informare făcută pe 14 martie 1919 de Serviciul Intendenței de la Comandamentul Trupelor din Transilvania către generalul Alexandru Mărgineanu, comandantul garnizoanei București, era amintit un proiect de decret-lege „prin care se creiază pentru Serviciul Foto-cinematografic al armatei un fond de rezervă și rulment de peste 223.000 lei, destinat a face față cheltuielilor pentru perpetuarea amintirii marelor episoade ale acestui război și ale întregirii Neamului prin fotografii și filme cinematografice”⁴⁸. Până la votarea acelei legi, generalul Ioan Rășcanu, secretarul general al Ministerului de Război, dădea niște instrucțiuni provizorii prin care să fie pus în siguranță materialul iconografic realizat până la acea dată de personalul specializat: „Direcțiunea geniului va lua de îndată măsuri pentru a se aduce la minister tot materialul de fotografii și filme și toate filmele, proprietatea acestui minister, materiale și filme cari în prezent se găsesc răspândite prin Basarabia, Transilvania și prin alte părți”⁴⁹. Decretul-lege a fost ratificat de regele Ferdinand pe 24 aprilie 1919 și publicat a doua zi în „Monitorul Oficial”⁵⁰ și în „Monitorul Oastei”⁵¹. Acest fond urma să fie format, pe lângă alte surse (subvenții, donații, legate) și din încasările prin „vinderile și închirierile de fotografii, precum și din închirierea filmelor cinematografice”.

Militarii care activau în Serviciul Fotografic nu erau singurii fotografi de pe front subordonați Serviciului de Informații: când, pe 20 ianuarie 1918, Marele Cartier General emitea noile *Instrucțiuni cu privire la îndatoririle diferitelor eșaloane ale Serviciului de Informații*, fotografia aeriană era menționată ca una dintre metodele importante de a obține date despre inamic⁵². Chiar dacă nu este precizat clar, totuși reiese că, la aerodromuri, erau atașați fotografi-aviatori care îndeplineau misiunile ce le erau date de a procura imagini cu liniile, armamentul și efectivele adversarului.

După încheierea ostilităților, o parte din acest material a fost folosit la ilustrarea unor studii și articole legate de război. Exemplul a fost dat de redacția revistei „L’Illustration”, care a valorificat bogata iconografie adunată în perioada războiului atunci când a publicat, în 1922, impozanta lucrare în două volume, *Album de la Guerre* (**Fig. 47**). Sunt reproduse acolo - sub genericul *Nos alliés roumains* - trei imagini realizate de Serviciul Fotografic al Armatei Române, între care celebra scenă cu o coloană în marș având în frunte un soldat care cântă la vioară pentru a-și îmbărbăta camarazii - *L’armée roumaine réorganisée après ses*

⁴⁸ Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Serviciul Contencios, dosar 1235, f. 240.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 245.

⁵⁰ „Monitorul Oficial” nr. 7/25 aprilie 1919.

⁵¹ „Monitorul Oastei” nr. 17/25 aprilie 1919, p. 65.

⁵² Alin Spănu, *Serviciul de informații al României în Războiul de Întregire Națională (1916-1920)*, București, Ed. Militară, 2012, p. 258-259.

*épreuves de 1916: un régiment allant au front au son du violon*⁵³. În 1936, la împlinirea a 20 de ani de la intrarea României în luptă, periodicul „Sfarmă Piatră” consacră un întreg număr Războiului cel Mare, cu texte ample semnate de Nichifor Crainic, Pan M. Vizirescu, E. D. Boroianu și Niță Mihai, și bogat ilustrat cu fotografii de pe front, integral executate de Serviciul Fotografic (**Fig. 48**)⁵⁴. Un număr anterior al aceleiași reviste fusese dedicat intervenției armatei române în Ungaria bolșevică și ocupării Budapestei, în 1919, ilustrat, la fel, cu imagini datorate fotografiilor militare⁵⁵. Existau precedente, la București, pentru asemenea publicații axate pe tema conflagrației, bogat ilustrate: în 1914 apăruseră două periodice, „Săptămâna Războiului” și „Răsboiul Popoarelor. Cronica evenimentelor anului de sânge 1914”, devenit, în puținele numere apărute în 1916, „Răsboiul nostru și Răsboiul Popoarelor”, redactat de Ion Gorun (pseudonimul lui Alexandru I. Hodoș) și tipărit la Editura Ignaz Hertz (**Fig. 49**). Abundenta ilustrație a celui dintâi era furnizată de fotografii de război străini și de agențiile de presă europene, referindu-se, exclusiv, la evenimente de pe fronturile de Vest și de Est. După intrarea țării noastre în război orientarea nu s-a modificat, astfel că acțiunile armatei române din primele luni de luptă nu au fost prezentate, iar, odată cu ocuparea capitalei, publicația și-a încetat apariția. În a doua revistă, predominante erau desenele, compozițiile grafice datorate talentaților artiști de front occidentali. După luna august 1916, pentru frontul românesc sunt date doar comunicatele oficiale referitoare la evoluția luptelor din Carpați, de pe Valea Cernei sau din Dobrogea, fără imagini luate chiar în acele locuri. În schimb, sunt reproduse portretele fotografice ale mai multor generali (Iliescu, Stratilescu, Cotteanu, Averescu), ale miniștrilor Ion I.C. Brătianu și Em. Porumbaru și ale atașărilor militare ai Aliaților, iar, ca ilustrații de actualitate, erau date un grup de cercetași sau principele Nicolae, la volanul unui automobil, îmbrăcat în uniformă de cercetaș, precum și o scenă de stradă, din Capitală, luată plonjant, de la o fereastră, reprezentând o unitate de artilerie ce pleca la luptă - *Din primele zile ale războiului. Un colț din București - soldați pleacă pe front*⁵⁶. În rest, redacția se rezumă tot la reproducerea unor desene datorate unor artiști locali, neidentificați, inspirate de viața în prima linie a ostașilor noștri: *Vânătoarea aeroplanelor inamice*⁵⁷, *Printre ruine*⁵⁸, *Atac de cavalerie* și *Un colț de tranșee*⁵⁹.

⁵³ *Album de la Guerre*, Tome Second, Paris, L'Illustration, 1922, p. 780.

⁵⁴ Nichifor Crainic, *Intrarea triumfală în istorie*; Pan M. Vizirescu, *La praznicul vârtejului*; E. D. Boroianu, *După douăzeci de ani*; Niță Mihai, *și noi am fost la Mărășești!...*, în „Sfarmă Piatră”, nr. 38/Joi 13 August 1936, p. 2-3, 5, 6-7, 8.

⁵⁵ „Sfarmă Piatră”, nr. 36/ 30 iulie 1936, p. 4-10.

⁵⁶ „Răsboiul nostru și Răsboiul Popoarelor”, nr. 2/1916, p. 25, 28, 31.

⁵⁷ „Răsboiul nostru și Răsboiul Popoarelor”, nr. 3/1916, p. 36.

⁵⁸ „Răsboiul nostru și Răsboiul Popoarelor”, nr. 4/1916, p. 56.

Serviciul Foto-cinematografic al Armatei nu și-a întrerupt activitatea după ce tunurile au tăcut. În 1922, operatorii și fotografi angajați acolo au immortalizat ceremoniile încoronării de la Alba Iulia⁶⁰, iar în 1923 au fost prezenți la solemnitățile Eroului Necunoscut, desfășurate la Mărășești și la București (**Fig. 50, 51, 52, 53**). S-a considerat că bogata iconografie adunată în anii războiului și în cei următori ar fi mai potrivit să fie păstrată într-un loc specializat în teaurizarea valorilor trecutului. Astfel, pe 15 mai 1923, colonelul Constantin Fometescu, comandantul Regimentului Speciailități, raporta că a predat Muzeului Militar „negativele filmelor cu caracter istoric național”⁶¹. Superiorul acestuia, generalul Zottu, directorul Geniului, comunica, pe 19 mai 1923, la Marele Stat Major, Secția 8 Istorie, despre această predare de materiale. Pe 6 iunie, același an, subdirectorul Muzeului Militar se adresa Direcției IV Geniu, solicitând să-i fie remise, cu forme legale „toate clișeele ce au fost luate cu ocaziunea Încoronării M.M. L.L. Regele Ferdinand și Regina Maria precum și cele de la Solemnitatea Ostașului Necunoscut, fiindu-ne necesare pentru întocmirea albumului Muzeului iar după aceea urmând a fi trecute în arhiva clișeele documente”⁶².

Erau adunate și imagini de la amatori pentru a completa anumite aspecte ce nu fuseseră acoperite de profesioniști. Astfel, pe 9 octombrie 1923, Secretariatul General al Ministerului ordona Direcției IV Geniu să ia legătura cu generalul medic în rezervă N. Vicol, care avea un set de clișee din timpul campaniei legate de organizarea Serviciului Sanitar, ce ar fi putut interesa armata⁶³. Generalul Zottu îl delega pe maiorul Zalomir spre a cerceta acea colecție. Aproape o lună mai târziu, pe 3 noiembrie, generalul Zottu anunța Secretariatului General că acele clișee fuseseră destinate Muzeului Militar⁶⁴. (**Fig. 54**)

Chiar dacă nu fuseseră pe front, unii fotografi profesioniști cu studiouri celebre în Capitală își puneau arta în slujba armatei, prin portrete de aparat destinate minsterelor și altor clădiri oficiale. La 10 ani după campanie, unul dintre iluștrii comandanți ai trupelor românești, generalul de divizie Henri Cihoski - devenit Ministru de Război în guvernul Iuliu Maniu -, trimitea, pe 30 ianuarie 1929, o adresă Atelierului Julietta, cerând să nu mai fie multiplicare portretele sale ce erau expuse la diverse unități, pentru că fuseseră luate în „condițiuni nesatisfăcătoare”, în 1920, și nu mai corespundeau cu aspectul său din acel moment⁶⁵. (**Anexa 9**)

⁵⁹ „Războiul nostru și Războiul Popoarelor”, nr. 5/ 1916, p. 59, 67.

⁶⁰ Cornel Constanti Ilie, „Filmul” Încoronării, în catalogul expoziției *90 de ani de la Încoronarea de la Alba Iulia*, București, Muzeul Național de Istorie a României, 2012, p. 112-158.

⁶¹ Arhivele Militare Române, Fond Direcția 4 Geniu, dosar 1047, f. 67.

⁶² *Ibidem*, f. 187.

⁶³ *Ibidem*, f. 180.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 179.

⁶⁵ Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Secretariat General, dosar 167, f. 107.

Dintre ofițerii care au condus Serviciul Foto-cinematografic al Armatei s-a selectat, mai târziu, și un teoretician, așa cum a fost cazul căpitanului de geniu Alexandru Demetrescu, autor, în 1926, al unui foarte valoros tratat de fotografie și film, *Arta și tehnica foto-cinematografică*⁶⁶. Era prima lucrare de acest fel din România, rezultat al unei solide experiențe și al unei bogate documentații la zi în materie de aparatură și dotare a unui studio modern. Deși autorul avea evidentă preferință pentru arta filmului⁶⁷, pentru care dădea toate informațiile, chiar și nume de actori celebri și de case de producție din întreaga lume, cu adresele lor - inserând, în final, și un remarcabil decupaj din scenariul ce-l scrisese pentru o plănuită ecranizare după romanul *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu - nu neglija fotografia și o prezenta, în detaliu, ca fiind esențială pentru cunoștințele operatorilor.

Buni profesioniști ai camerei obscure, militarii ce activau în Serviciul Fotografic al Armatei au documentat viața de pe front, de la nivelul combatantului de rând până la eșalonul superior, surprinzând, cu imediatețe, aspectele variate ale evoluției conflagrației⁶⁸. Informațiile furnizate de acest amplu portofoliu iconografic sunt deosebit de importante pentru clarificarea anumitor momente ale campaniei și se constituie într-o istorie în imagini a Războiului cel Mare unde, nu arar, calitățile plastice le întrec pe cele documentare, revelând preocupările estetice și inspirația artistică a maeștrilor fotografi în uniformă.

⁶⁶ Căpitan Alex. Demetrescu, *Arta și tehnica foto-cinematografică*, București, Tipografia Geniului, 1926.

⁶⁷ Viorel Domenico, *Scutul de celuloid, op.cit.*, p. 104-106 - deși face o pertinentă analiză lucrării lui Alex. Demetrescu, autorul dă titlul incomplet, drept *Arta și tehnica cinematografică*, excluzând latura fotografică a preocupărilor cineastului militar.

⁶⁸ Adrian-Silvan Ionescu, *Commercial and Art Photography in Romania 1900-1950*, în „Muzeul Național” XXIII/ 2011, p. 60; *Idem, The History of Romanian Photography, 1900-1938*, în Vaclav Macek (editor), *The History of European Photography 1900-1938*, Bratislava, Central European House of Photography, FOTOFO, 2010, vol. II, p. 501.

ANEXE

1

London 30 Août 1916

A Son Excellence Monsieur le Ministre de la Guerre,
Au Ministère de la Guerre, BUCHAREST

Monsieur le Ministre,

Ne sachant si vous avez déjà nommé des photographes officiellement attachés à l'armée Roumaine, ou si vous êtes sur le point de le faire, nous nous permettons de soumettre la présente à votre haute bienveillance. Dans les Armées Anglaise, Française et Canadienne il a été nommé des photographes officiels dont notre Agence se charge de recevoir les photographies pour les publier dans les Journaux d'Angleterre et, à la vérité, du Monde entier. Le War Office Britannique consacre à des oeuvres charitables la plus grande partie du revenu des photographies britanniques officielles et, au cas où vous nommeriez des solliciter de votre haute bienveillance d'être nommés vos Agents en Angleterre avec mission de diriger la publication de ces photographies ainsi que nous le faisons pour les vues Britanniques et Canadiennes.

Si la chose est possible, il nous faudrait une épreuve brillante de chaque photographie prise. Nous tirerions alors des copies de celles d'entre elles qui nous sembleraient convenir le mieux aux Journaux d'Angleterre et de l'Etranger et nous en expédierions autant d'exemplaires que nous le jugerions nécessaire. Comme cette opération nécessiterait un travail considérable, nous prélèverions 40% sur le montant total des ventes provenant des photographies en question et nous vous en remettrions les 60% restante.

Au cas où vous n'auriez pas encore nommé vos propres photographes officiels, nous nous ferions un plaisir, si vous le désirez, d'envoyer, pour nous procurer ces photogrpahies, notre propre Représentant qui se mettrait aux ordres du Ministère de la Guerre de Roumanie.

Dans l'espoir que vous daignerez faire à notre Agence l'honneur de publier les Photographies officielles Roumaines de la Guerre, aussi bien présentes que futures, nous vous prions d'agréer, Monsieur le Ministre, l'expresion de nos sentiments les plus respectueusement distingués.

Pour le „SPORT & GENERAL PRESS AGENCY, LTD”

Le Directeur
(ss indescifrabil)

Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Secretariat General,
dosar 94, f. 521

No. 41 din 2 Ianuarie 1917

Serviciul Fotografic al Armatei către Marele Cartier General

Am onoarea de a vă raporta că vechiile secții de fotografie ale Batalionului de Specialități, contopite într'un singur serviciu fotografic al Armatei atașat pe lângă Marele Cartier General cu ordinul M.C.G. No. 1041, din 29 Noembrie 1916, are de scop următoarele:

Serviciul trimete pe front operatori cari au însărcinarea de a fotografia orice, atât în zona de operațiuni cât și în interior. Vederile luate de acești operatori trebuesc să fie interesante din trei puncte de vedere:

- a) al propagandei prin imagini în țările aliate și neutre și al conservării moralului neștirbit în țara noastră;
- b) al istoriei și al artelor;
- c) al documentării militare pentru constituirea arhivelor Marelui Stat Major

a) Propaganda

În această ordine de idei se vor lua: defilări din toate armele; parcuri de artilerie, de geniu, de aviație, de aerostație; prizonieri, etc. etc. într'un cuvânt tot ceea ce dă o impresie de forță materială; scene cari arată buna stare și organizare a trupelor, funcționarea serviciilor de aprovizionare și sanitare, organizarea tranșeeelor și adăposturilor, adondenta de munițiuni, etc. etc.

În regulă generală, tot ceea ce poate da impresie puternică de forță materială și morală a Armatei, precum și de disciplina sa, este folositor pentru propagandă.

De asemenea se vor lua în rona din interior toate documentele ce se raportează direct sau indirect la război, și destinate a arăta efortul țării și starea morală sau materială a populațiunii civile.

b) Istorie generală și arte

În această ordine de idei, se vor reproduce metodic și periodic, dacă este necesar, distrugerii de monumente civile și religioase.

Monumentele vor fi luate sub diferite unghiuri, în așa fel ca să poată permite reconstituirea în întregime a aspectului lor.

c) Archive istorice

Se vor lua vederi panoramice, vederi de tranșee și adăposturi, pozițiuni inamice; diferite aspecte ale câmpului de bătaie; atacuri, tirul artileriei; distrugerii; serviciile de aprovizionare și sanitare, materialul el însuși etc. etc., într'un cuvânt să se fixeze prin imagine diferitele faze ale războiului.

Organizarea serviciului

Serviciul fotografic cuprind următoarele secțiuni:

- 1) Luarea vederilor;
- 2) Developarea și înregistrarea clișeelelor;
- 3) Tirajul copiilor;
- 4) Archivele;
- 5) Secțiunea cinematografică.

1) Luarea vederilor

Luarea vederilor se face de către operatorii militari ai serviciului, de meserie fotografi în viața civilă. Ei vor fi repartizați câte doi cel puțin de armată și în așa fel ca fiecare să opereze într'un sector bine determinat pentru ca vederile luate să se completeze unele pe altele.

Modul de a lucra al operatorilor trebuie să fie următorul:

Operatorul este trimis la armată având un aparat fotografic și o cantitate oarecare de duzini de plăci. Aici el își face depozitul acestor plăci, lăsându-le în păstrare, neputînd lua cu el pe front o cantitate prea mare. I se indică de la armată unde se găsesc diviziile ce fac parte din acea armată și pleacă pentru un timp determinat la fiecare divizie. Operatorul este obligat a ține în curent Cartierul Armatei în ce sector se găsește la orice moment. Ajuns la divizie operatorul pleacă pe front unde operează. Va lua orice fotografii va crede de cuviință, după indicațiunile date de către șeful Serviciului Fotografic. Ar fi absolut necesar ca aceste clișee să fie trimise prin curier la cel mult fiecare trei zile la Serviciul Fotografic de la Marele Cartier, pentru a fi lucrate. Aceasta pentru a putea avea vederi proaspete în tot momentul. În același timp, operatorii sunt ținuți a trimite și câte un raport amănunțit de activitatea lor, Șefului Serviciului.

Operatorii vor avea asupra lor un ordin de serviciu prevăzut cu o fotografie, ca act de identitate. Cu acest ordin de serviciu li se va permite să opereze oricând și orice.

2) Developarea plăcilor și înregistrarea lor

Clișeele sosite de la operatori sunt date la atelierul serviciului pentru a fi developate. Operatorul însărcinat din această lucrare va verifica mai întâi dacă sunt bine numerotate și apoi le va developa.

*SERVICIUL FOTOGRAFIC AL ARMATEI ȘI CONTRIBUȚIA SA LA
ICONOGRAFIA RĂZBOIULUI CEL MARE*

După developare, spălare și uscare, clișeele sunt date la Serviciu pentru a fi centralizate. Aci ele sunt puse în cutii și fiecare cutie este clasată în ordinea borderoului.

3) Tirajul copiilor

Clișeele, odată matriculate sunt remise operatorului însărcinat cu tirajul. Cum formatele adoptate pentru luarea vederilor sunt în general mici mai toate tirajele se fac prin mărirea cu ajutorul lanternelor luminate cu electricitate. Fromatul adoptat este 13/18.

Operatorul însărcinat cu tirajul, scrie în dosul fiecărei copii ce execută, numărul după clișeu. Aceste copii sunt developate, spălate și uscate. Ele sunt apoi clasate și titrate pe dos, gata astfel pentru a fi expediate.

4) Archiva

O copie după fiecare clișeu este dată secțiunii Archivelor care procedează la o dublă clasificare: Una geografică și alta pe categorie de subiecte. Toate aceste copii sunt reunite, cele puse în ordine geografică într'un album, iar cele pe categorii de subiecte pe fișe cari poartă toate indicațiunile necesare.

5) Secțiunea cinematografică

Tot după aceleași norme vor lucra și operatorii cinematografiști ai Serviciului Fotografic, cu singura deosebire că vor sta maximum opt zile pe front, fiind nevoiți să-și developeze ei înșiși documentele luate.

Cum actualmente se găsesc pe front operatori cinematografiști trimiși dediferite Case din străinătate, cred absolut necesar a se da ordine ca toți acești operatori să fie obligați să-și developeze documentele luate la Serviciul Fotografic al Armatei pentru a putea fi controlate și cenzurate. Acești din urmă operatori vor avea obligațiunea de a-și developa filmele cu produse chimice ce le aparțin.

Cred nimerit de a se interzice cu desăvârșire pe front luarea de fotografii sau de filme cinematografice, fără o autorizare a Marelui Cartier General.

Seful Servic. Fotografic al Armatei
Sub. Locot. I. Oliva

Arhivele Militare Române, Fond Marele Stat Major, Secția 2 Informații,
dosar 472, f. 286-287

3

București anul 1915 luna Mai ziua 15
Domnule Ministru

În vederea unei eventuale campanii a armatei Române viu să supun aprobării Dv. următoarele:

Cassa mea de filme Românești care a editat reconstituirea istorică a Războiului de neam (1877-78) precum și a numeroase alte filme naționale, contribuind astfel în țara noastră precum și în țările locuite de Români, la cimentarea sentimentelor patriotice, a fost autorizată în Campania din Bulgaria a cinematografia, a cinematografia mișcările armatei române, filme care s'au reprezentat apoi în țară și străinătate, precum și la Regimente care au avut instalații de cinematograf.

În vederea evenimentelor așteptate, vă rog D-le Ministru, a-mi reînnoi această autorizare, și considerând că sunt singura casă Românească cu personal Român, având mijloacele tehnice necesare și o experiență îndelungată, vă rog, dacă veți crede de cuviință, în interesul discrețiunii, să-mi acordați exclusivitatea.

În acest caz voi ține la dispoziția Ministerului întregul meu personal din uzină, cu aparatele trebuitoare, obligându-mă a nu developa și nu reprezenta nici un film, înainte de a fi văzut de cenzura militară.

În vederea dispozițiilor ce-ar trebui luate, vă rog D-le Ministru a-mi comunica răspunsul cât mai curând și tot odată a primi expresiunea considerațiunii mele.

(ss) Leon M. Popescu

Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Secretariat General,
dosar 79, f. 28

Anul 1918 luna Mai ziua 8

No. 65 F

Relativ la lucrările executate de Serv. Fotografic și Cinema.

Am onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele:

Serviciul fotografic și cinematografic al Armatei din Marele Cartier General a adunat de la începutul campaniei până în prezent următoarele documente:

76 clișee fotografice luate de Secția I F. în Muntenia la Armata I-a, referitoare la Inf[anterie], artilerie, Trupe speciale, serviciul sanitar, răni produse de gloanțe dum-dum, corespondenți de război, etc.

84 clișee luate de Secția II în Moldova și Transilvania în regimul Armatei II cu aceleași subiecte.

48 clișee luate de Secția III-a, la Armata de Nord în Transilvania și Moldova cu aceleași subiecte.

Aceste fotografii au fost luate în prima parte a campaniei.

5000 clișee fotografice au fost luate de către serviciul fotografic în partea II-a a campaniei începând din luna Ianuarie până în prezent reprezentând scene atât din unitățile de pe front (Armata I-a, Armata II-a, marina), cât și din interiorul țării. Ele se referă la activitatea tuturor armatelor, serviciul sanitar, depozite de muniții, tabere de prizonieri, schimbul de internați și prizonieri civili, vizite oficiale, serbări, ofițeri cari s'au distins pe front.

5273 metri film cinematografic reprezentând scene din timpul războiului de pe front cât și din interiorul țării, al căror negativ se află în depozitul serviciului, precum și

1806 metri film cinematografic al căror negativ se află la Paris.

Toate clișeele cât și scenele cinematografice sunt identificate, cunoscându-se data, locul și scena ce reprezintă.

Aceasta este activitatea serviciului fotografic și cinematografic al Armatei în actuala campanie.

Șeful serviciului fotografic al Armatei

Locotenent (ss) Georgescu

R E F E R A T

La înființarea Serv. Fotografic și Cinema. Pe lângă M. C. G. S-a avut în vedere 2 scopuri:

1) Ca în timpul campaniei să servească ca propagandă prin darea publicității și mai ales în străinătate a scenelor din război, pentru ca armata română să fie cunoscută;

2) Ca din materialul adunat să se rețină de Biroul Istoric acelea ce-i vor fi necesare pentru Istoric, iar apoi din tot materialul să se lucreze albume istorice. Filmele cinematografice ce s'au putut lucra cu materialul disponibil s'au făcut cu același dublu scop.

Cum secția fotografică aparține Batal. Specialității este necesar de pe acum ca să se decidă cui trebuie să revină acest material.

Părerea mea este ca tot acest material de drum trebuie să treacă Biroului Istoric, și ca sub direcțiunea lui să se execute toate lucrările să se catalogheze, iar atunci când va fi posibil să se execute tipărirea lucrărilor. Produsul rezultat din vânzarea acestor lucrări s-ar putea destina pentru operele de binefacere militare.

Filmele de asemenea când vor fi multiplicare și se vor pune în vânzare ne vor putea produce un frumos câștig căruia trebuie să i se dea aceeași destinație.

Mai aduc la cunoștința D-Voastră că pe timpul campanie, pentru ca Serv. Fotografic și Cinematografic să scutească pe stat de unele cheltuieli printr'o bună administrație, a realizat din vânzarea fotografiilor și din încasarea a 5% de la reprezentarea filmelor cari s'au dat gratuit pentru operele de binefacere, suma de 55 000 lei care se găsește depusă, în casa Biroului de Informațiuni.

Este necesar a se cere:

a) Intendenței ca să controleze administrarea acestui fond și al doilea a se hotărî asupra întrebunțării lui. În această privință părerea mea este ca acest fond să rămână la dispoziția Biroului Istoric pentru a fi întrebuințat la executarea lucrărilor ca: albume istorice, cumpărare de material pentru multiplicarea filmelor, etc. Acești bani nu vor fi pierduți ci din contră vor putea produce mai mult din carei se vor alimenta și instituțiunile arătate mai sus.

Șeful Secției IV-a
(ss) Colonel Condeescu

9/5 1918

Se aprobă propunerile din referat

(ss) General Christescu

Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Secretariat General, dosar 167, f. 48

6 Martie 1918
No. 1490

MARELE CARTIER GENERAL
către
Biroul VII Decorațiuni

Din inițiativa unui grup de ofițeri din Marele Cartier General și cu aprobarea Domnului General Șef de Stat Major General, s'a înființat în Iași încă din luna Iulie 1917, Cinematograful „Invalizilor de Război” și apoi s'a obținut și de la Teatrul Național anumite seri pe săptămână, tot pentru operele de binefaceri.

Munca dezinteresată și dragostea ce acești ofițeri au pus-o pentru acest scop a avut drept rezultat că până la sfârșitul lunii Fevruarie a.c. să se verse la tezaur beneficii nete cari se ridică în total la suma de:

Lei 745313.20 (șase sute patru zeci și cinci de mii trei sute trei spre zece, bani două zeci), care sumă s'a împărțit precum urmează:

- Societății „Invalizilor de Război” Lei 576745.20

- „Orfanilor de Război ” „ 168568

Ceia ce a atras din partea Ministerului de Război viile sale mulțumiri – după cum se poate vedea în alăturata adresă -, în special:

Colonelului CONDEESCU NICOLAE, Șeful Biroului Informațiilor

Lt.-Colonel BIANU VIRGIL, de la același birou

Căpitan OLIVA ION, șeful Serviciului Foto-Cinema al Armatei *pentru zelul remarcabil cu cari a contribuit la înființarea unui cinematografic modern al „Invalizilor de război”, dând prin aceasta un sprijin efectiv Societăților de binefacere a „Invalizilor” și „Orfanilor de război”, în 1917-18.* (scris, ulterior, de mână, n. A.S.I.)

Intendent-Căpitan ELADESCU ALEXANDRU, Casierul Marelui Cuartier General

Pentru răsplata inițiativei a acestor ofițeri, muncii lor dezinteresate și folosul ce a putut rezulta din acțiunea lor pentru operele de binefacere arătate mai sus, Domnul General Șef de Stat Major General a aprobat pentru a se interveni către Dv. spre a se acorda acestor ofițeri „ORDINUL REGINA MARIA”.

La aceasta mai trebuie să mai adăugăm că merită a fi decorați și următoarele grade inferioare:

Soldatul DAVIDESCU ION de la Serv. Foto-Cinema al Armatei *p[entru] zelul și devot[amentu] pus în serviciul Cinematografului „Invalizilor de război” în 1917-18* (scris, ulterior, de mână, n. A.S.I.)

SUBȘEFUL STATULUI MAJOR GENERAL
(ss) Lupescu

Arhivele Militare Române, Fond Statul Major General, Biroul Decorații, dosar 98, f. 9

6

Marele Cartier General
Biroul Informațiilor

TABEL
de
Personalul bugetar al biroului Informațiilor

Şef	Colonel Condeescu N. Lt. Col. Bianu Virgil Maior Păunescu Gh. Maior Dumitrescu Al.	armatele balcanice armată germană. Detaşat provizoriu ca of[iţer] de legătură Com[andamentul] German Buc.
„	Ullea Octav	armatele ruse
„	Căpit. Marinescu Nic.	armatele occidentale
„	Berechet Ştefan	translator limb[a] rusă
„	Sub Of[iţer] Ad[ministra]ţie cl. I-a	Mihăescu N.
„	Idem cl. II	Curelaru I.
„	Desenator cl. I-a	Cărlănescu Ion
„	Litograf Şef cl. I-a	Iliescu Mihail

Notă: Pe lângă ofiţerii de mai sus cari se ocupă cu studiul diferitelor armate mai trebuie prevăzuţi pe lângă fiecare câte un translator pentru limba bulgară, germană, ungară, engleză, franceză cu leafa gradului de căpitan sau locotenent, precum şi un Maior pentru studiul armatei austriace. În timp de război cum de altfel s'a întâmplat şi înainte de această campanie, în lipsă de ofiţeri activi, funcţiile de translatori au fost ocupate de ofiţeri de rezervă cari nu s'au trecut în această tabelă.

SERVICIUL INFORMAȚIILOR SECRETE

Maiorul Țăranu Ioan
Căpit. Bădescu C-tin
Sub. Of[iţer] Ad[ministra]ţie cl. II-a Dinu Ioan

Notă: Acest serviciu trebuie complectat cu un ofiţer superior (Maior) ce se va lua din disolvarea Stat-Majorului uneia din armate. Agenţii secreţi necesari acestui serviciu şi agenţii de poliţie urmează a se plăti din fondul informaţiilor secret ce Ministerul de Război va pune anul la dispoziţia Marelui Sat Major.

SERVICIUL FOTO-CINEMATOGRAFIC

Locot. Georgescu Sava

Arhivele Militare Române, Fond Marele Cartier General, dosar 2440, f. 59

*SERVICIUL FOTOGRAFIC AL ARMATEI ȘI CONTRIBUȚIA SA LA
ICONOGRAFIA RĂZBOIULUI CEL MARE*

7

Marele Stat Major
Secția II-a B.

Copie după ordinul Marelui Cuartier General No. 1541 din 14 Ianuarie
1919 către Marele Stat-Major

La No. 1403 din 3 Ianuarie 1919;

Din cauză că funcționarea Marelui Cuartier General e limitată la nevoile momentane, s-a crezut necesar a nu se încărca acest organ de cât cu minimum de personal, fapt care a făcut a nu se mai lua Secția Foto-Cinematografică dela Biuroul Istoric unde a fost vărsată; urmează deci ca această Secție să depindă și pe viitor din toate punctele de vedere numai de D-Voastră.

Marele Cuartier General, la nevoie, vă poate informa de diferitele evenimente mai principale pentru ca această Secție să poată lucra, și vă poate înlesni trimiterea operatorilor în diferite regiuni în același scop.

ȘEFUL STATMAJORULUI GENERAL AL ARMATEI
General (ss) Prezan

Șeful Secției Informațiilor
Colonel (ss) Condeescu

p. Conformitate
Șeful Serv. Foto-Cinematografic
Locotenent Georgescu

Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Secretariat General,
dosar 178, f. 183

8

Ministerul de Război
MARELE STAT-MAJOR

No. 1513 din 25.I.1919

REFERAT

De oarece Serviciul Foto-Cinematografic al Armatei, care funcționează pe lângă Biuroul Istoric al M. St. M., primea ordine cu privire la exploatarea materialului foto-cinematografic, atât de la M. St. M. cât și de la M. C. G. și Ministerul de Război, Marele Stat-Major a intervenit pentru a se regula această situațiune dăunătoare bunului mers al serviciului.

M. C. G. cu No. 1541 din 14 Ianuarie 1919 (alăturat în copie) hotărăște ca Serviciul Foto-Cinematografic al Armatei să depindă din toate punctele de vedere numai de M. St. M.

Cum însă M. St. M. nu are nici mijloacele nici calitatea de a se ocupa cu chestiuni administrative ce decurg din exploatarea materialului foto-cinematografic și din satisfacerea cheltuielilor de întreținere ale acestui Serviciu, suntem de părere ca Serviciul Foto-Cinematografic să fie trecut la Ministerul de Război.

Credem că aceasta este și intențiunea Ministerului de Război, de oarece:

a) Prin adresa No. 2710 din 8.XII.1918 a Secretariatului general se ordona M. St. M. ca toate filmele de război să fie predate Ministerului. Predarea nu s-a făcut încă, de oarece M. R. a refuzat primirea, din cauza lipsei de mijloace tehnice de conservare.

b) Actualmente, parte din filme sunt trimise în Transilvania, cu ordinul direct al M. R. către Comandantul trupelor din București, ordin ce a fost apoi pus în vedere tot direct șefului Serviciului Foto-Cinematografic.

Astfel fiind, cu onoare rog să binevoiți a lua o hotărâre definitivă asupra funcționării și administrării acestui Serviciu, care nu se poate face de M. St. M., rămânând ca la Biuroul Istoric să se depună spre păstrare, ca documente pentru viitor, câte un exemplar din toate filmele și albumele de război.

ȘEFUL MARELUI STAT MAJOR
General de Corp de Armată Christescu

Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Secretariat General,
dosar 178, f. 182-182 verso

9

30 Ian. 1929

No. 983

MINISTERUL DE RĂSBOI
Cabinetul Ministrului
către

Atelierul Fotografic „JULIETA”
Calea Victoriei

Cu ocazia inspecțiunilor ce le-am făcut la diferite unități și Comandamente, am văzut expusă reproducerea fotografiei mele făcută în atelierele Dvs. Încă de acum 9 ani.

Această fotografie fiind veche și reproducerea făcută în condițiuni nesatisfăcătoare, sunteți rugat ca dina cest moment să opriți reproducerea și răspândirea ei, chiar dacă eventual ați avea vre-o comandă.

De primirea acestei comunicări vă rog să răspundeți.

MINISTRU DE RĂSBOIU
General de Divizie

(ss) H. Cihoski

Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război, Secretariat General,
dosar 167, f. 107

Fig. 1 - Regele Ferdinand primind defilarea trupelor, Muzeul Național de Istorie a României (în continuare M.N.I.R.)/
King Ferdinand receiving the parade of the Romanian troops. (National History Museum of Romania - NHMR)

Fig. 2 - Regele Ferdinand decorând soldații din Regimentul de Vânători de munte Târgu Neamț, Arhivele Naționale ale României (în continuare A.N.R.)
King Ferdinand decorating the soldiers of the Mountain Rifles Regiment, Târgu Neamț, The National Archives of Romania (NAR)

Fig. 3 - Regele Ferdinand decorând drapelul unei unități – în stânga, regina Maria, principesele Elisabeta și Mărioara, prințul Nicolae (în uniformă de cercetaș) și prințul moștenitor Carol, M.N.I.R.

King Ferdinand decorating the flag of a unit - in the left, Queen Marie, Princesses Elisabeth and Mărioara, Prince Nicolae (in scout uniform) and Charles, Crown Prince of Romania, NHMR

Fig. 4 - Regele Ferdinand pe front împreună cu generalul Eremia Grigorescu – în planul doi se văd patru operatori, M.N.I.R.

King Ferdinand on the front, together with general Eremia Grigorescu - in the background are seen four cameramen, NHMR

Fig. 5 - Regina Maria și generalul Eremia Grigorescu pe malul Siretului, colecția autorului
Queen Marie and general Eremia Grigorescu on the bank of Siret, author's collection

Fig. 6 - Regina Maria și generalul Eremia Grigorescu la Mărășești, 1917, M.N.I.R.
Queen Marie and general Eremia Grigorescu at Mărășești, 1917, NHMR

Fig. 7 - Regina Maria între răniți, Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.)
Queen Marie among injured soldiers, The Romanian Academy Library (RAL)

Fig. 8 - Regina Maria în vizită la Crucea Roșie Americană, 1919, A.N.R.
Queen Marie visiting the American Red Cross, 1919, NAR

Fig. 9 - Colonelul Henry W. Anderson, comandantul Misiunii Crucii Roșii Americane în România, 1919, A.N.R.

Colonel Henry W. Anderson, the commander of the American Red Cross Mission in Romania, 1919, NAR

Fig. 10 - Misiunea Crucii Roșii Americane în România, 1919, A.N.R.

The American Red Cross Mission in Romania, 1919, NAR

Fig. 11 - Generalul Henri M. Berthelot decorând pe generalii Arthur Văitoianu, Eremia Grigorescu și Traian Moșoiu și alți ofițeri români, M.N.I.R.
General Henri M. Berthelot decorating generals Arthur Văitoianu, Eremia Grigorescu and Traian Moșoiu and other Romanian officers, NHMR

Fig. 12 - Generalul Henri M. Berthelot decorând ofițeri români la Mărășești, 1917, B.A.R.
General Henri M. Berthelot decorating Romanian officers at Mărășești, 1917, RAL

Fig. 13 - Generalul Henri M. Berthelot îmbrățișând un soldat român proaspăt decorat, M.N.I.R.

General Henri M. Berthelot hugging a newly decorated Romanian soldier. NHMR

Fig. 14 - Regina Maria, principesele Elisabeta, Mărioara, Ileana și prințul Nicolae în mijlocul atașăților militari britanici, Iași, 17 martie 1917 – în mijloc locotenent colonelul Christopher B. Thomson (cel mai înalt) iar în extrema dreaptă colonelul canadian Joseph Boyle, M.N.I.R.

Queen Marie, Princess Elisabeth, Mărioara, Ileana and Prince Nicholas among British military attachés, Iași, 17 March 1917 - in the middle is the lieutenant colonel Christopher B. Thompson (the tallest of all), and in the far right is Canadian colonel Joseph Boyle, NHMR

Fig. 15 - Locotenent colonelul Christopher B. Thompspon, atașat militar britanic, împreună cu mai mulți ofițeri de stat major și medici români (lângă el un ofițer rus), Biblioteca Națională a României (în continuare B.N.R.)
Lieutenant colonel Christopher B. Thompson, British military attaché, among Romanian staff officers and surgeons, National Library of Romania (NLR)

Fig. 16 - Colonelul Joseph Boyle fotografiind-o pe principesa Ileana, colecție particulară
Colonel Joseph Boyle taking a picture of Princess Ileana, private collection

Fig. 17 - Depozit de subzistență la Tecuci bombardat de inamic, 20 iulie 1917, A.N.R.
Sustenance warehouse from Tecuci, bombed by the enemy, 20 July 1917, NAR

Fig. 18 - Linii de drum de fier distruse de inamic în luptele de la Mărășești,
10 decembrie 1917, A.N.R.
Railways destroyed by the enemy in the battles of Mărășești, 10 December 1917, NAR

Fig. 19 - Tranșee în satul Băltărețu, 23 ianuarie 1918, B. N. R.
Trenches in the village Băltărețu, 23 January 1918, NLR

Fig. 20 - Explozia unui obuz într-un sat, M.N.I.R.
The explosion of a shell in a Romanian village, NHMR

Fig. 21 - Țărani refugiați în fața înaintării inamicului, M.N.I.R.
Peasant refugees from the enemy's advance, NHMR

Fig. 22 - Horă ostășească, M.N.I.R.
*Soldiers dancing a Romanian traditional dance (*hora*, round dance), NHMR*

Fig. 23 - Trupe deplasându-se spre front, în sunet de vioară, Varnița, martie 1917, B.A.R. Imagine devenită celebră prin publicarea în Album de la Guerre sub titlul L'armée roumaine réorganisée après ses épreuves de 1916: un régiment allant au front au son du violon

Troops marching to the front, on the music of a violin, Varnița, March 1917, NLR, an image that became famous after it was published in Album de la Guerre (Album of the War), under the title L'armée roumaine réorganisée après ses épreuves de 1916: un régiment allant au front au son du violon (The Romanian army re-organized after its ordeals in 1916; a regiment marching to the front on the music of a violin)

Fig. 24 - Căști capturate de la inamic, Coțofenești, 1 iulie 1917, B.N.R.
Helmets captured from the enemy, Coțofenești, 1 July 1917, NLR

Fig. 25 - Obuze de 150 mm capturate în luptele de la Mărăști, 25 iulie 1917, M.N.I.R.
150 mm shells captured in the battles of Mărăști, 25 July 1917, NHMR

Fig. 26 - Trofee de război luate în luptele de la Mărăști, 30 iulie 1917, A.N.R.
War trophies captured in the battles of Mărăști, 30 July 1917, NAR

Fig. 27 - Capturi de război, M.N.I.R.
War captures, NHMR

Fig. 28 - Prizonieri de la Mărășești, august 1917, M.N.I.R.
Prisoners from Mărășești, August 1917, NHMR

*Fig. 29 - Prigionieri germani, M.N.I.R.
German prisoners, NHMR*

*Fig. 30 - Prigionieri germani, M.N.I.R.
German prisoners, NHMR*

Fig. 31 - Prizonieri germani transportând un camarad rănit, M.N.I.R.
German prisoners transporting an injured comrade, NHMR

Fig. 32 - Interogarea prizonierilor, M.N.I.R.
Interrogation of some prisoners, NHMR

Fig. 33 - Ofițeri români și francezi discutând planul de bătaie, M.N.I.R.
French and Romanian officers discussing the battle plan, NHMR

Fig. 34 - Transportarea răniților pe front, M.N.I.R.
Transporting the wounded soldiers on the front line, NHMR

Fig. 35 - Pregătirea avioanelor pentru misiune de luptă, M.N.I.R.
Preparing the planes for a combat mission, NHMR

Fig. 36 - Aerostat de observație, M.N.I.R.
Observation aerostat. NHMR

Fig. 37 - Cuib de mitralieră în coroana unui arbore, M.N.I.R.
Machine-gun nest in a tree, NHMR

Fig. 38 - Post de observație
într-un copac, M.N.I.R.
*Observation post in a tree,
NHMR*

Fig. 39 - Telefonist ascuns în scorbură unui copac, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Telephonist hidden in a tree hollow, The National Military Museum "King Ferdinand I"

Fig. 40 - Soldat curățându-și baioneta, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”

Romanian infantryman greasing his bayonet, The National Military Museum "King Ferdinand I"

Fig. 41 - Lectura ziarelor în tranșee, Momâia, mai 1917, M.N.I.R.
Reading newspapers in the trenches, Momâia, May 1917, NHMR

Fig. 42 - Ofițeri de marină citind ziarul pe puntea unui monitor pe Dunăre, M.N.I.R.
Navy officers reading a newspaper on the deck of a monitor on the Danube, NHMR

Fig. 43 - Soldați în repaus, Dealul Porcului, martie 1917, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”
Soldiers resting, Dealu Porcului, March 1917, The National Military Museum "King Ferdinand I"

Fig. 44 - Soldat cântând la vioară într-un adăpost, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”
Soldier playing the violin in a shelter, The National Military Museum "King Ferdinand I"

Fig. 45 - Baia pe front, colecția autorului
Taking a bath on the front, author's collection

Fig. 46 - Ruine în urma bombardamentului, Mărășești, 15 august 1917, A.N.R.
Ruins after the bombing, Mărășești, 15 August 1917, NAR

SERVICIUL FOTOGRAFIC AL ARMATEI ȘI CONTRIBUȚIA SA LA
ICONOGRAFIA RĂZBOIULUI CEL MARE

Fig. 47 - Reclamă pentru Album de la Guerre , în „L'Illustration” No. 4378/29 Janvier 1927
Commercial for Album de la Guerre (Album of the War), in „L'Illustration” No. 4378/29 January 1927

Fig. 48 - Coperta revistei „Sfarmă Piatră” nr. 38/13 August 1936
The cover of the magazine "Sfarmă Piatră/(Shatter Stone)", nr. 38/13 August 1936

*Fig. 49 - Coperta revistei „Războiul nostru și Războiul Popoarelor” nr. 4/1916
The cover of the magazine "Our War and the Nation's War", nr. 4/1916*

*Fig. 50 - Plecarea cortegiului Eroului Necunoscut, B.A.R.
The departure of the cortège of the Unknown Hero, NLR*

Fig. 51 - Cuvântarea Regelui Ferdinand la solemnitatea înhumării Eroului Necunoscut la Parcul Carol, B.A.R.

King Ferdinand's speech at the solemnities of the Unknown Hero's funeral, which took place in Charles Park, NLR

Fig. 52 - Formarea, la Gara de Nord, a cortegiului pentru înhumarea Eroului Necunoscut, B.A.R.

The forming of the cortège for the funeral of the Unknown Hero in the North Railway Station, NLR

Fig. 53 - Operatori din
Serviciul Foto-cinematografic
al Armatei la formarea
cortegiului, la Gara de Nord
(detaliu), B.A.R.
*Cameramen of the Army's
Photo-Cinematographic
Service at the forming of the
cortège in the North Railway
Station (detail), NLR*

Fig. 54 - Ceremonie religioasă pentru plecarea pe front a Serviciului Sanitar, B.A.R.
Sermon before the Sanitary Service leaving for the front, NLR